

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE YAYINLANAN TÜRK ROMANLARININ TEMATİK HARİTASI

THEMATIC MAP OF TURKISH NOVELS PUBLISHED DURING THE FIRST WORLD WAR

ТЕМАТИЧЕСКАЯ КАРТА ТУРЕЦКИХ РОМАНОВ В ЭПОХУ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Nusret YILMAZ*

ÖZ

İnsanın öznesi olduğu toplumsal olaylarla ilgilenme ve onları yazıya geçirme deneyimi olarak tarihle roman benzer ilgilere sahiptir. Tarihin ilk çağlardan beri önemli olay ve kişilerin hikâyeleri olarak kurgulanması bu iki yazma edimini yakın tutmuştur. İngiliz dilinde aynı kökten gelen “history”nin (tarih) “story” (hikâye) sözcükleri, bu yakınlığın somut bir göstergesidir. İnsanların bireysel ve toplumsal yaşam biçimlerinin, tarihsel süreçte girdiği mücadelelerin, onu var kılan bütün eylemlerinin kayda geçirilmesi ve kolektif belleğin somut kanıtları olarak sonraki kuşaklara iletilmek istenmesi, tarih ile edebiyat dünyasını ortaklaşmaya mecbur bırakmıştır. Türk tarihinin en önemli sosyopolitik deneyimlerinden biri olan Birinci Dünya Savaşı'nın bu bağlamda tarihsel olduğu kadar yazınsal bir ilgiyi hak ettiği kuşkusuzdur. Bu çalışma, toplumsal tarihimizi etkileyen ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakacağı koşulları yaratan savaşın dönem yazarları tarafından nasıl görüldüğünün tespitine yöneliktir. Bireysel, toplumsal ve siyasal temalar üzerinden yapılan yakın okumalarla savaş yıllarında eser veren yazarların romanları incelenmiştir. Bu dönem romanlarının, edebiyatın toplumla ilişkisine inanan okuyucuları hayal kırıklığına uğratma potansiyeli vardır; zira -okunan yirmi dokuz romandan hareketle-savaş yıllarında yazılmış eserlerde söz konusu savaştan hiç bahsedilmemiştir. Toplumları derinden etkileyen olayların aynı süreçte hemen edebiyata ve özellikle romana yansımaması makul karşılansa bile hiçbir roman kahramanının bu savaştan bahsetmemesi ve yazarların daha ziyade Servet-i Fünûn dönemi temalarıyla ilgilenmeleri hayli ilginçtir. Bu çalışmanın amacı, romanların tematik düzleminde bu ilginç durumun muhtemel nedenlerini irdelemektir.

Anahtar Sözcükler: Birinci Dünya Savaşı, Yazar, Roman, Tema, Kadın, Sansür

* ORCID: [0000-0003-0350-651X](https://orcid.org/0000-0003-0350-651X), Dr. Öğr. Üyesi. Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nusretyilmaz71@hotmail.com

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

ABSTRACT

History and novel have similar concerns as the experience of dealing with and writing about social events in which man is his subject. The construction of history as stories of important events and people since ancient times has kept these two acts of writing close. The words "story" of the English word "history", which come from the same root, are a concrete indicator of this closeness. The fact that people's individual and social life styles, their struggles in the historical process, and all their actions that made it come into being, are being recorded and transmitted to next generations as concrete evidence of collective memory has forced the world of history and literature to operate on common grounds. It is doubtless that the First World War, one of the most important socio-political experiences of Turkish history, deserves literary as well as historical attention in this context. This study is intended to affect our social history and how it is seen by the Ottoman Empire in locating the authors of the war period to leave the Republic of Turkey creates conditions. The novels of the authors who wrote during the war years are analyzed with close readings made on individual, social and political themes. Novels in this period have the potential to disappoint readers who believe in the relationship of literature with society because based on the twenty-nine novels examined, the war in question is not mentioned in the works written during the war years. It is quite interesting that no hero of a novel mentions this war and the authors are more interested in the themes of the Servet-i Fünûn period, even though it is considered reasonable that the events that deeply affect societies did not immediately reflect on literature and especially in the novel. The purpose of this study is to examine the possible reasons for this interesting situation in the thematic plane of the novels.

Keywords: World War I, Author, Novel, Theme, Women, Censorship

АННОТАЦИЯ

История и роман имеют похожий интерес, когда в них описываются общественные события с акцентом на судьбу человека. Построение истории, как рассказов о важных событиях и о человеке с древних времен, сближало эти два вида письма. Английские слова "history" (история) "story" (рассказ), происходящие от одного корня являются конкретным показателем этой близости. Описание индивидуального и социального положения людей, борьба, которую они ведут в историческом процессе и все их действия, желание быть переданным следующим поколениям, как конкретное свидетельство коллективной памяти, заставил историю и мир литературы сотрудничать. Несомненно, что первая мировая война, один из самых важных социально-политических событий в истории Турции. Она, в этом контексте, заслуживает литературного, а также исторического внимания. В нижеследующей статье исследуется точка зрения писателей периода первой мировой войны по поводу развала Османской империи и перехода к республиканской Турции. Были проанализированы романы писателей времени войны и вопросы индивидуального, социального и политического характера. Романы этого периода могут разочаровать читателей, верящих в взаимосвязь между литературой и обществом. Надо отметить, что из 29 романов, изученных нами, нигде не говорится о войне. Довольно интересно, что ни один герой романа не упоминает эту войну и что авторов больше интересуют темы периода Сервет-и-Фюнун и что события, глубоко влияющие на общество, не сразу отразились в литературе, особенно в романах. Цель исследования - изучить возможные причины этой интересной ситуации в тематической плоскости романов.

Ключевые слова: Первая мировая война, автор, роман, тема, женщина, цензура

Giriş

II. Meşrutiyet döneminde yazı hayatına başlayan yazarların savaş yıllarında dikkatini çeken konular, edebi eser olarak somutlaşmış ve farklı türlerde yayımlanmaya başlamıştır. Meşrutiyet rejiminin verdiği yazma ve yaratma heyecanı ile nitelikli eserler vermeye çalışan yazarların bir kısmı bireysel temalara yönelirken, diğerleri ulusal duyarlılığı merkeze alan güçlü bir ekol oluşturmuştur. Şiir başta olmak üzere roman, öykü, deneme, gazete yazıları gibi türlerde bir hayli eser vücuda getiren bu sanatçılar, Birinci Dünya Savaşı yıllarında eser yayınlamalarına rağmen, savaşla ilgilenmemiş veya ilgilenememiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı konu alan romanların savaşın bitiminden uzun yıllar sonra yazılması hem savaş dönemindeki sansüre hem de sağlıklı haber alınmamış olmasına bağlıdır. Osmanlı yönetimi 2 Ağustos 1914'te savaş kararı alıp genel seferberlik ilan edince sansür yasasını da devreye sokar. Seferberlik hazırlıklarını gizleme gerekçesiyle sansür kararı alındığını öne süren yönetim, savaş karşıtlarının sesini kısma ve müttefik ülkeler lehine yayın yapma fırsatı yakalar. Bu sayede hem tek yanlı bir yayın hem de savaş haberlerinin tek bir merkezden yönlendirilmesi sağlanmış olur. Çanakkale Harbi'nde gösterilen başarı nedeniyle cepheye Harbiye Nezareti eliyle bazı sanatçılar götürüldüyse de başarısızlıkla sonuçlanan Kafkas ve Kanal Cepheleleri hakkında mutlak bir sessizlik hüküm sürmektedir. Osmanlı Devleti'nin yenilgiyle çıktığı bu savaşın bitimine kadar basın dünyasında, bu mutlak sessizlik bozulmayacaktır (Kalemli, 2018: 509-538)

Burada toplumsal olayların veya durumların edebiyata ve özellikle romana geç yansımalarının bir gerçeklik olarak göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Özellikle savaş süresince çıkan *Harp Mecmuası* gibi içe dönük propaganda araçlarıyla (Bilkan ve Çakır, 2006: 10) savaşın genel seyrinin Osmanlı Devleti'nin lehine olduğu izlenimi uyandırılmak istenmiştir. Cephelelerden verilen haberler bolca resim ve fotoğrafla süslenerek halkta şevk uyandırılmaya çalışılırken, niçin savaşa girmek zorunda kaldığımızın da ikna edici sebepleri anlatılmıştır. Bu mecmualarda çıkan cesaret ve heyecan verici şiirlerin dışında roman türünde hiçbir hareketin olmaması hayli düşündürücüdür.

Yazarların bu konuya dair sessizliklerinin bir sebebi de cephelelerden gelen felaket haberlerinin yazarları fazlasıyla rahatsız etmesidir. Mağlubiyetle sonuçlanacak bir savaşın işlenmesinin bu bakımdan yazarları cezbetmediği de düşünülebilir. Bu durumda elimizde, yüz binlerce insanın canına mal olan bir savaş esnasında yazarların bireysel temalara yönelmesini, hem sosyopolitik söylem hem de yazarların psikolojik durumuyla izah etmekten başka bir veri bulunmamaktadır. Savaşı oluşturan koşullar ve cephelelerin durumunu edebiyatın konusu yapamayan sanatçılar, İstanbul surlarını aşamayan aşk ve ihtiras konulu romanlarla iktifa etmişlerdir.

Edebiyat tarihimizin klasik tasnifinde “Milli Edebiyat” dönemine (1911-1923) dâhil ettiğimiz Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) süreci, romanlara yansıyan temalar bakımından ele alınacaktır. Yıllarca süren savaşlardan yorulan Anadolu insanının Yemen, Trablusgarp, Basra gibi güney cephelelerinde çocuklarını kaybetmesi, Sarıkamış cephesindeki trajik hatalarla ordunun darmadağın olması,

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

Balkanların elden çıkması, büyük hayal kırıklıkları ve karamsarlıkların oluşmasına neden olmuştur. Yemen hariç Sarıkamış ve Balkanlarda gerçekleşen savaşlarda yitirilen onca vatan evladının romanlara konu edilmemesi, dönem sanatçılarının savaşa yönelik ilgisizliklerinin bir işaretidir.

Dilin başını çektiği yeni bir dünya tasavvuru, kendi kurum ve nesillerini üretmek siyasi ve toplumsal dönüşümü sağladığı gibi edebiyat vasıtasıyla kolektif belleğimizi estetik bir perspektifle biçimlendirmeye çalışmıştır. Milli Edebiyat akımının, dilde sadeleşme ve halka yönelmenin bir sonucu olduğu hesaba katılırsa edebiyatla halk arasındaki ilişki daha da belirginleşir. Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda eser veren sanatçıların işlediği konularla kullandıkları dil dikkate alındığında bireysel konuları işleyen bu dönem sanatçılarının toplumsal temalardan ne kadar uzak düştükleri daha iyi anlaşılacaktır. Bu bağlamda savaş döneminde eser veren sanatçıların muhteva ve üslup itibarıyla Servet-i Fünûn'un bir devamı olmaları, onları daha bireysel temalara itmiştir. Kurtuluş Savaşı başladıktan sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katkı sunan yazarlar ise milliyetçi ve toplumcu temalara yönelmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı dönemindeki roman yazarları, eserlerinde işledikleri *aşk, ihanet, ayrılık* gibi temalar yüzünden halka yönelen, dolayısıyla millileşen edebiyat söylemi içinde toplumsal konulara ilgisiz kalmışlardır. Yıkılan bir imparatorluğun çattırılmalarıyla uykusu kaçan aydınların savaş sürecinde hala yeni bir paradigmaya ulaşamadıkları, Anadolu'ya çıkamadıkları için halkı tanımadıkları ve sahip oldukları milli duyarlılığa rağmen, bu temaları işleyecek derecede birikime ulaşamadıkları anlaşılmaktadır. Savaştan sonra verdikleri eserlerle Milli Edebiyat'ın temsilcileri olacak Yakup Kadri, Reşat Nuri, Refik Halit gibi roman yazarlarının bile eser veremediği bu dört yıllık süreçte (1914-1918) savaş öncesi sanat anlayışlarını sürdüren Ali Kemal, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi, Moralızade Nazmi Fuat, (Moralızade) Vassaf Kadri, İzzet Melih, Celal Nuri, Orhan Midhat gibi yazarlar daha bireysel temaları işlemişlerdir.

Tanzimat'la başlayan Batılılaşma ve aydınlanma çabaları II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı toplumunun üst sınıflarından başlayarak alt sınıflara kadar yönelmiş, toplumsal yaşamın geleneksel değerleri değişime zorlamıştır (Gündüz, 2013: 18). Osmanlı yönetim sınıfının çağın gereklerine ayak uyduramaması sonucu çözülmesi, devletin tüm kurumlarının Batı karşısında tamamen pasif bir duruma düşmesine ve bunun sonucu olarak da Batı'da görülen yaşam tarzının taklit edilmesine, kabaca alaturka ve alafranga diye adlandıracağımız bir yaşam ikiliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kadınların yeni açılan mesire yerlerine dolaşmaya çıkmaları, erkeklerle mektuplaşıp buluşmaları, evlenecekleri kişileri seçmek istemeleri gibi olgular başta olmak üzere eskisinden farklı bir yaşam telakkisi belirmeye başlamıştır. II. Meşrutiyet'in yol açtığı siyasi ve toplumsal atmosferle yazılan bireysel temaların yanında kısmen de olsa milli bilinci uyandıran romanlar görmek mümkündür. Özellikle II. Abdülhamit'in yönetim yıllarını, bir istibdat devri olarak gören bazı yazarların I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı süreçte hala bu istibdat devrinin baskı ve cinayetlerini işlemeleri devrin yazarlarının farklı bir özelliğidir.

I. Savaşı Döneminde Yayınlanan Romanlardaki Temalar

1.1. Kadın Hakları/Feminizm

Batılılaşma serüvenimizin başladığı tarihten itibaren Türk toplumunda etkisinin en fazla hissedildiği kesimlerden biri kadınlardır. Kadının aile içindeki tartışılmaz konumuna karşı toplumsal yaşamda istenen seviyeye ulaşamamış olması, bu dönemde özellikle yazarların ilgisini çekmiştir. Batı'yla temasların sıklaştığı, her alanda Batı'nın örnek alınması gerektiğine dair kanaatin artık karşı konulamaz bir doza ulaştığı dönemde, kadının toplumsal statüsü romanlarda sıkça sorgulanmıştır. Bizim ilk romanlarımıza yansıyan cariyelik, kölelik gibi temalar dışında kadının eve hapsolmesi, eğitim sürecinden uzak tutulması, erkeğin hizmetinde olması, kendi rızasıyla evlenememesi ve boşanma hakkının olmaması gibi konular, hem toplumsal düzlemde hem de romanlarımızda bolca tartışılmıştır. Dönem romanlarında sıklıkla görülen kadın sorunsalı Batı'da bir kadın hareketi olarak doğan feminizmle de bütünleşerek sanatçılarımız için bolca malzeme hazırlamıştır.

Halide Edip'in daha önce yazdığı *Seviye Talip* adlı romanla tematik benzerliği olan *Genç Kız Kalbi*'nde Mehmet Rauf, görmeden evlilik, aşk, flört gibi kadın-erkek ilişkilerini feminist bir dikkatle işler. Roman kahramanı olan Pervin, geleneksel bir evlendirme biçimi olan görücü usulü evlenmeye, aldığı eğitimin verdiği cesaretle karşı çıkar. Dolayısıyla roman, toplumsal şartlanmalarla bireysel tutumların çatışması üstüne bina edilir. Bu romanda kadınlar, erkeklerin sahip olduğu haklardan mahrum kalan zavallı bir kesim olarak işlenmiştir.

Moralizade Vassaf Kadri'nin II. Abdülhamit dönemini işlediği cinayet ve polisiye roman serisinin (*Kadınlar Komitesi, Yetime, Meçhul Konak*) ilk kitabı olan *Hırsız Feneri*'ndeki kadın, erkeklerin baskısından şikâyet eden feminist bir karakterdir. *Melekper*'de ise bir saray cariyesinin intiharla sonuçlanan dramatik aşk hikâyesi anlatılır. *Sadiye*'de, varlıklı bir ailenin kızı iken korumasız kalan Sadiye'nin Behzat'la evliliği onu bataklıktan kurtarmış; fakat kısa bir süre sonra Behzat'ın ilgisizliği ve başka maceralara yönelmesi nedeniyle genç kız, metres hayatı yaşamaya razı olmuştur. Kocasını her gece dışarıda eğlenirken kendisini hapiste hisseden Sadiye, feminist tavırlarla bu eşitsizliği eleştirir. *Mazlume*'de Nevvare geleneksel bir evlilikle Necid Vefa ile hayatını birleştirmiş iffetli ve fedakâr bir Türk kızıdır. Kendi iffetinden şüphelenen kocasının yollarını gece yarısına kadar bekleyen Nevvare, çok sevdiği kocasının eski sevgilisini ölümden kurtarmaya giderken denizde boğularak ölür.

Sermed'de cariyeye olarak İstanbul'a getirilen Neyyire adlı bir Çerkes kızın satıldığı Paşa'nın yalısında seslendirdiği şarkıdan etkilenen Sermed'in hikâyesi anlatılır. Kızla tanışmak için fırsat kollayan Sermed başarılı olur ve Neyyire ile dört aylık bir aşk ilişkisi yaşar. Yalıdaki ilk yıllarında aşk yaşadığı Paşa'nın oğlu, bir süre yurt dışına çıktığı için duygusal boşluk yaşayan Neyyire, Sermed'le duygusal ilişkiye girmiş ve haftanın üç dört günü evine gitmeye başlamıştır. Bu süreçte birbirlerine olan sevgileri hayli artan bu âşıkların ayrılıklarının nedeni, Paşa'nın oğlunun Avrupa'dan dönmesidir. Neyyire, eski aşkını bahane göstererek Sermed'den ayrılır. Yazıları ve sosyal mücadeleleriyle başarılı bir kişi olan Sermed,

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

bu aşk ayrılığının verdiği ıstırapla bir süre Avrupa’da yaşamış ve tekrar yurda dönmüştür. Yurda döndükten sonra Neyyire’nin buluşma teklifine olumlu cevap verir. Buluşmalarında Neyyire’nin kocası tarafından aldatılıp başka bir evlilik yaptığını ve Neyyire’nin de bu ihanetlerden dolayı hasta olduğunu öğrenir. Kısa bir süre sonra da Neyyire’nin öldüğünü haber alır. Böylece Boğaziçi’ni şarkılarıyla şenlendiren Neyyire’den ebediyen ayrı düşmüştür. İntihar düşüncesiyle ruhu zehirlenen Sermed, “*bedbaht büyük aşk*”ın neden olduğu karamsarlıkla paraya, kuvvete tapınmaya başlamış ve her türlü rezalete bulaşmış insanları eleştirir. Roman, Sermed’in bireysel ve toplumsal mesuliyetlerini hatırlatan bir özeleştiriyile sonlanır: “*Sen de paranın bîpayan kuvvetini anlayarak ona karşı zaaf göstermedin mi? Sen de geçici ve adi zevkler için karını aldatmadın mı? Ona muttasıl yalan söylemedin mi? Çare yok, Sermed, ne kadar bilaperva olmak istersen iste, onlardansın, insansın!*” (İzzet Melih, 1915: 124)

Nazmi Fuad’ın kocasına göz koyan bir kadının zehirlediği Bedia adlı masum bir kadını anlattığı *Bedia* romanı, entrika, okuyucuyu bilgilendiren çeşitli farmakolojik, botanik, fizyolojik unsurlarla desteklenmiştir. Kadın haklarının, kadın rekabeti gölgesinde işlendiği bu eserde, Bedia’nın edilgenliğinin sebebi, yetim bir kız olduğu için kendisinden yaşça çok büyük bir askerle evlendirilmesidir. O hiçbir zaman kendi kocasına hem geleneklerin hem de ekonomik durumunun dayattığı koşullar sebebiyle karşı çıkamayacak durumdadır. Yazar anlatıcı, bu durumu bir medeniyet eleştirisi olarak işler: “*Ey biçare mariz beşer! (...) Erkek uzun müddet zevcesine hıyanet edebilir, o pek müterakki addedilen heyet-i medeniyetin ‘prensipleri’ o hain erkeği ‘afif’ ve ‘asalet-i ahlakiye’ ile mümtaz bir heykel-i içtimai farz eder, fakat bir kadın... bir kadın... olursa... o zaman işler değişir.*” (Nazmi Fuad, 1330: 57-58)

Dönemin edebiyat ve bürokratik işleyişi hakkında da bol malumat barındıran eserde, Nejad Bey’le Falih Münib Bey gibi asker karakterlerin ülke ve toplum meselelerine dair düşüncelerine yer verilmemesi dönem romanının tematik haritası hakkında ipuçları vermektedir. Romanda faydacı ve her türlü sorunu enine boyuna düşünerek karar veren William Grand adlı İngiliz karakterle diğer roman karakterleri üzerinden Doğu-Batı farkı da işlenmiş olur.

İzzet Melih’in *Tezad* adlı romanında dönemin en fazla işlenen konularından biri olan feminizmin ağırlıklı olarak yer aldığını görürüz. Kitap ve musikiyle arası iyi olan Behire, Naşid Bey’le evlilik hayalleri kurmaktadır. Nişanlısıyla gayet iyi anlaşılan Behire’nin Nötr De Siyon’dan okul arkadaşı Fransız vatandaşı Nikolet Darvil ile samimiyetleri çağcıl fikirlerinin bir yansımasıdır. Serbest bir kişilik sahibi olan Naşid Bey’in sık sık Abdülhamid’in istibdadı aleyhine konuştuğu ve kendini bu atmosferde rahat hissetmediğini görmekteyiz. Bir süre sonra Paris’e gitmek için Batum’a kaçan Naşid Bey, orada tanıştığı Miliça’ya âşık olur. Romanda asıl çatışma, bu iki kadın arasında seçim yapmak zorunda kalan Naşid Bey’in geçirdiği tereddüt ve bunun sonucunda yaşadığı ruhsal “buhran” üzerine kurulmuştur.

Romanda sıklıkla ifade edilen tema ise özellikle kocası tarafından ihanete uğradığını düşünen Behire’nin düşünceleridir. Nikolet’le kendi hayatı ve nişanlısı

hakkında konuşan Behire, Hıristiyan kızlarının çok cazibedar olduğunu, Müslüman kızlarının da “*kuşe-i inzivalarında*” yaşadıkları için rekabete girişmeyecek kadar zayıf olduklarını söyleyerek kendi erkeklerini elde tutmanın zor olduğunu vurgular (İzzet Melih, 1331: 23-24). Roman kahramanı, Osmanlı kültürünün kadının aleyhine işleminin, onları erkeklerle muvazene edemeyecek derecede zayıflattığını ifade eder. Romanda kadın hakları Behire’nin Müslüman kız arkadaşları arasında da sıkça tartışılmaktadır. Özellikle taassuba isyan eden Seniha adlı karakterin ağzından verilen “*Açık saçık gezmesinler, kafeslerinin arkasında sessiz ve uslu otursunlar; işte bizden istedikleri bundan ibaret. Yoksa fikirlerimizle kim meşgul olur? Medeniyetin, terakkinin, sanatın, inceliğin ruhu kadın olduğunu kim düşünür?*” (İzzet Melih, 1331: 125) biçimindeki ifadeler, karakterlerin diyaloglarına yansımış yazar anlatıcının mesajlarıdır.

Yetime’nin yoksulluk ve eşitsizliğin eleştirisine bina edilmiş temel temasının yanında kadın hakları meselesine de girdiği görülmektedir. Necile örtünmeye başladığı yıllarda mahalle kadınlarının erkeklerle görünmemesi için sarf ettiği sözleri hatırlatır. O süreçte tek duyduğu “*Kaç!*”, “*Saklan!*” ünlemlerinin onda oluşturduğu kanaat, kadınların erkekler karşısındaki eşitsiz konumlarıdır: “*Genç erkekler büyüdüğü anda hürriyet-i şahsiyeleri o nispette tezahür edildiği halde biz kadınlar büyüdüğümüz vakit makusan mütenasip olarak işkenceye, mahkûmiyete doğru yuvarlanıyoruz. (...) Kaç, kaç, görünme, saklan, sakın, gösterme, evet, kaç, gizlen, görünme! Ruhumda o sıralarda bir isyan hâsıl olmuştu.*” (Moralızade, 1331b: 161) Romanda kadınların erkekler karşısındaki eşitsizliği, yoksul kesimlerdeki neden olduğu facialar, Feribe üzerinden işlenmiştir. Zira Leyla Hanım tarafından güzelliği “*Hakkın azameti*”nin bir nişanesi olarak nitelendirilen Feribe, sırf ailesi sefaletten kurtulsun diye hiç görmediği yaşlı bir kişiyle evlenme teklifine razı olur.

Genç ve Güzel’de, görücü usulüyle evlendirildiği kocasını yaşlı ve çirkin bularak boşanan Saime Hanım’ın daha sonra genç ve güzel bir erkekle evlenmesi konu edilir. İkinci eşinin yakışıklı olması nedeniyle tam huzura eriştiğini sanan Saime, evliliğinin üzerinden on beş sene geçtikten sonra kocası tarafından aldatıldığını öğrenir. Kendisinin siyah saçlı ve uzun yüzlü olmasından hoşlanmadığını söyleyen kocasıyla kavga eder. Günlerce ailesinin yanına uğramayan Recai Bey’in gerekçesi, sarı saçlı ve beyaz tenli kadınlardan hoşlanmasıdır. Aralarında soğukluk oluşan bu çiftin ayrılmasından sonra Saime’nin annesi, romanın temel temasını dile getirerek kızların gönüllerine göre gerçekleştirdikleri yanlış evlilikleri işaret eder: “*Sen genç güzel istedin değil mi kızım? O, sarı beyaz istiyormuş.*” (Orhan Mithat, 1334: 124)

Romandaki olay örgüsü, Saime adlı genç kızın evlilik ilişkileri etrafında kurgulanmıştır. Dolayısıyla dönem romanlarında sıklıkla görülen görücü usulü evlenmenin eleştirilmesinden ziyade akli bir karış havada bulunan bir genç kızın hevesine göre gerçekleşen evliliklerin hüsrarla sonuçlanacağı temasına ağırlık verilmiştir. Romanın başlarında Saime’nin görücü usulüyle evliken annesiyle tartışması sayesinde değişen yaşam paradigmasının dışında kalan annenin görüşleri eskiyi göstermesi bakımından önemlidir: “*Biz de görmeden, sevmeyen, gözü kapalı evlendik... Bizim soyumuzda evvelden görüp, sevişip de kocaya varan hiç yok...*”

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

(Orhan Mithat, 1334: 6) Kızının evlendiği kişiyi ikbal sahibi, asil, paşazade olarak niteleyen anneye Saime'nin verdiği cevap, annenin anlamayacağı bir mazerettir. Saime'nin kocasıyla sevmeyen evlendiği için mutsuz olduğunu söylemesine karşın annesi, “*Nikâhta keramet vardır.*” (Orhan Mithat, 1334: 6) der. Anne, bu evliliğin mutlu bir beraberliğe dönüşecekken, kızının inadı yüzünden bozulduğunu ifade eder. Dolayısıyla anne, görmeden, sevmeyen yapılan evlilikte bir sorun olduğunu asla kabul etmez. Severek evlenmek, onun yaşam algısında bir şeye tekabül etmez.

Altun Kuvveti'nde Ahmet Reşat, babasından kendisine yüklü miktarda miras kalan bir gencin aşk yaşamını konu edinir. Çocukluğunun birlikte geçtiği Ulviye'yi büyüdükten sonra hala bir kardeş gibi seven Emin, kendisiyle evlenmek isteyen çocukluk arkadaşının bu isteğine olumlu karşılık vermez. Ulviye'nin kendisine karşı hissettiklerinin farkında olan Emin, bu arada Muhlise adında genç bir kıza sevdalanmıştır. Emin'in cebinden düşen bir aşk mektubu sayesinde Muhlise'nin varlığından haberdar olan Ulviye, Emin'e gönderdiği bir mektupla aşk macerasını sonlandırır ve böylece rahatlayan Emin, Muhlise'yle nişanlanır. Düğün hazırlıkları için Paris'ten malzeme almaya giden Emin, burada da Karmen adındaki bir kadına sevdalanır. Karmen'in güzelliğiyle çarpılan Emin, daha önce tanıdığı tüm kadınlardan güzel ve zarif olan bu kadınla aşk yaşarken, nişanlı olduğunu unutmamıştır. Aldığı bir telgrafla Muhlise'nin ağır hasta olduğunu öğrenen Emin dönüp dönmeyen kararlıdır. Aşkından başka bir şey düşünmediği Karmen'in de nişanlısına dönmesi gerektiğini söylemesi nedeniyle İstanbul'a dönen Emin'deki bu sevdalanma zafiyetini, Karmen -tecrübelerine dayanarak- tüm erkeklerde gördüğü bir durum olarak nitelendirir: “*Bir erkekte yalnız bir kadın aşkı bulunmadığını bir daha anladım!*” (Ahmet Reşat, 1331:106)

Erkeklerin sevdiği kişiye sadakatlerinin sorgulandığı bu “hissi” romanda kadın teması, Ulviye'nin Emin'e yazdığı mektupta özellikle öne çıkarılır. Erkeklerin kendi zevcelerini “*birer refika-yı felaketzede*”den başka bir şey olarak kabul etmediğini iddia eden Ulviye, Emin dâhil tüm erkeklerin akıl ve fikirlerinin sokakta gördükleri kadınlarda olduğunu, başka bir kadını görür görmez ona âşık olduklarını ve dolayısıyla erkek sevgisinin riyakârlık ve ihanetten başka bir şey ifade etmediğini söyler. Ulviye, Emin'in yaşamıyla ispatladığı romanın temel temasını bu mektupta açıkça söyleyerek, bunu erkeklerin ontolojik yapısıyla ilişkilendirir: “*Ciddi surette bir kadını sevmek ve esasen sizde bulunmayan aşkı bir kadına hasır ve vakf etmek sizin için kabil değildir.*” (Ahmet Reşat, 1331: 58). Aslında Emin'in macerası da tam bu söz doğrultusunda gerçekleşir. O, Ulviye'den sonra Muhlise, daha sonra Karmen'le aşk ilişkisi yaşar. Onun bu kararsız aşk maceraları, nişanlısı Muhlise'nin veremden ölmesine neden olur. Zira verem, daha çok psikolojik huzursuzluktan doğan bir hastalık olarak Türk romanının oluşum yıllarında genç kızlarda sıklıkla görülen bir olgudur. Emin de babasından kalan yüklü miras ve altınların saadet için yeterli olmayacağını itiraf eder.

Ali Sami'nin *Karagöz Beyoğlu'nda* ve *Karagöz Yatakta* adlı romanlarında, Hacivat'la birlikte matbahanesinde namusuyla çalışan Karagöz'ün Narçın Bey yüzünden kötü yollara alıştırılması konu edilir. Babasından kalan serveti yiyip bitiren Narçın Bey'in Karagöz'ü gece âlemlerine alıştıran kadınlarla ilgili

değerlendirmeleri, hem dönem kadınlarının durumu hem de İstanbul'daki farklı yaşam algılarını göstermesi bakımından anlamlıdır: “*Avrupâî kadınlar, bir erkeğin nasıl idare edileceğini, nasıl eğlendirildiğini pek güzel bilir. Türk hanımları böyle değildir. Ekseriyetle hayat-ı içtimaiyeye vakıf değildir.*” (Ali Sami, 1331a: 20) Beyoğlu'yla sembolleşen kadın yaşamı ve metres ilişkileriyle yoldan çıkan Karagöz'ün başına gelen felaketler, ailesinin dağılması ve eşinin ölmesiyle sınırlı değildir. “*Beyoğlu öncesi*” ve “*Beyoğlu sonrası*” olmak üzere iki bölümde anlatılan Karagöz'ün hayatında mekân, aile kurumunun ve namus ölçülerinin birer norm olarak önemlerini kaybettiği Batılı yaşam biçiminin imgesel karşılığı olarak kullanılmıştır. Narçın Bey'in telkiniyle Beyoğlu âlemlerine bulaşmadan önce eşine ihanet, yalan, hırsızlık gibi kötü huyları olmayan Karagöz, içkiye, tensel zevklere, kumara karşı yenik düşüp kendinin ve ailesinin hayatını karartırken; Hacivat, Karagöz'den sonra kendisinin servetine göz koyan Karolin'in kendisine yakınlaşmasına izin vermez, nazikçe reddeder. Geleneksel Türk halk tiyatrosu tiplerinden biri olan Karagöz uyanık ve meraklıdır. Kendinden çok emindir; ancak yaptığı düşüncesizce hareketler yüzünden başı beladan eksik olmaz. Hacivat ise aklın, kültürlülüğün, bilgeliğin, güvenilirliğin temsilcisidir. Geleneksel Türk tiyatrosundaki bu temsiller, *Karagöz Beyoğlu*'nda romanıyla birebir örtüşür (Ulu, 2018: 894-915). II. Meşrutiyet dönemini anlatan bu romanda, ülkenin içinde bulunduğu sosyopolitik sürece hiçbir şekilde değinilmemiştir.

Genç Kız Kalbi'nde İzmir'den İstanbul'a amcalarının evine misafir olarak gelen Pervin'in “emel”i, kendi ruhuna uygun bir eş bulmaktır. Yazarın diğer romanlarında görülen kadın tiplerinin bir numunesi olan (Törenek, 1999: 88) Pervin'in İzmir'deyken İstanbul ve İstanbul'un yaşam tarzı hakkında beslediği tüm umutlar, bir hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Burada tanıştığı kız arkadaşlarıyla evlilik hakkında konuşan Pervin'in görücü usulü ile ilgili eleştirileri ve erkeklerin evliliklerde tek karar verici merci olmaları romanın temel temasıdır. Kızların görmedikleri bir erkekle evlenme “*maskara*”lığına karşı çıkan Pervin, Avrupalı kadınların seçim hakkı ve memuriyet talepleri peşinde koşmalarına rağmen, Osmanlı kadınlarının hala tek başlarına caddede serbest dolaşamamalarından yakını (Mehmet Rauf, 2017: 44-45). Romanın sonunda kendi ruhuna yakın bulduğu Mehmet Behiç adlı bir şairle evlenme hayalleri kurarken, Behiç Bey'in “*Zengin olsaydım belki alırdım.*” (Mehmet Rauf, 2017: 117) diyerek şairaneliğe uygun olmayan bir tavır takınması, Pervin'in hayal kırıklığına uğramasına neden olur. Böylelikle Pervin, kendisini aşkla aldatıp izzeti nefsiyle oynayacak biriyle evleneceğine görücü usulüyle evlenip ömür boyu ağlamaya ve inlemeye razı olarak tekrar İzmir'e döner.

Celal Nuri'nin “*beynelmilel psikoloji tecrübesi*” (Celal Nuri, 1917: 2) olarak nitelediği *Ölmeyen* romanında olayların mekânı Fransa'dır. Fransız kahramanlar arasında gerçekleşen bu eserde, insan doğasının yanlışa, kötüye, çirkine ve cinsel şiddete olan eğilimi tartışılır. Marsel isimli kadın karakter üzerinden insan psikolojisindeki dönüşüm ve bir saplantıya dönüşen cinsel eğilimler verilmiştir. Yazar, *Merhume*'de ise İstanbul'dan Fransa'ya ve İngiltere'ye uzanan olay örgüsüyle zevk ve sefa âlemlerine dalmış bir grup insanı konu edinmiştir. Bu gruptan

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

Cafer Paşa, Martha'ya tutulduktan sonra onunla evlenir. Eserde Martha'nın başından geçen olaylar insaniyetin “*en zelil, en sefil, en rezil, en kasis, en pis, en habis sanat*”ını icra ettirdiği “*biçare taife-i nisa*”nın (Celal Nuri 1918: 24) acizliğini, erkeklerin kadınları kullanmaktaki merhametsizliğini verdiği gibi evliliklerinin önünde bir engel olarak görülen din ve inanç temelli çatışmalara yer verilir (Kurt, 2012: 9).

1.2. Sosyal Temalar

Devletin içte ve dışta girdiği mücadeleler sonucu zayıf düşmesi, ülke içinde çok boyutlu bir sosyal düzensizliğin ortaya çıkmasını tetikler. Devletin koruyucu ve düzenleyici gücünden mahrum, kendi kaderine terk edilmiş halk, bu süreçte can, mal ve namus emniyetinden yoksun kalmıştır (Aktaş, 2019: 369). Anadolu'da eşkıyanın merhametine bırakılmış halk, İstanbul'da zaptiyenin baş edemediği çeteler tarafından soyulmaktadır. Emniyet içinde yaşamak, geleceğe dair tasarımlarda bulunmak hakkından mahrum bu geniş yığınlar yoksulluk, cehalet ve hastalıkla mücadele etmektedir. Yazarlar, bu sosyal problemleri işlerken, çoğunlukla herhangi bir siyasal adrese göndermede bulunmazlar.

Naşid Bey'in Miliça vasıtasıyla tanıştığı bir Rus zabitle girdiği tartışma, Batum'un Ruslara terk edilmesinin Osmanlı zabitanının ruhunda bıraktığı derin yarayı da ele verir. Potomkin, Osmanlı devletinin kol gücüyle işgal ettiği tarihteki mevkisinin artık değiştiğini ve yaşadıkları akıl ve medeniyet asrının ihtiyaçlarına göre Osmanlı devletinin kendini dönüştürmesi gerektiğini hatırlatır. Rus zabitan Osmanlı yurdunu cehalet, taassup ve fakr ü zaruretle malul bir memleket olarak tasvir ederek üst perdeden konuşmasına itiraz eden Naşid Bey, bu eksiklikleri haklı bulduğu halde Türklerin bu halde kalamayacağını ve yakında yine eski ihtişamlarına kavuşacağını haykırır.

Kadınlar Komitesi'nde Affan Besim adlı nişanlısını öldüren ve mutluluğuna mal olan Fahire ve çetesini bir dedektif gibi takip ederek yakalatan Necile'nin maceraları, aynı zamanda İstanbul'daki yaşamın çekilmiş bir röntgeni gibidir. Gayrimeşru yollarla zenginleşen insanların yoksul kesimin gözyaşlarına ne kadar duyarsız olduğunu ve kendi menfaatleri için fakirlerin rahatlıkla harcandığını gösteren diyalog ve durumlar, Vassaf Kadri'nin bu romanında da rahatlıkla görülür. Romandaki Fahire adlı kötü kadın, kendi kanunsuz eylemlerinin mazeretini bu sosyal problemle açıklar: “*Biz de sizler gibi son derece fakirdik. Cemiyetin hiçbir yardımından istifademiz olmadı. Zavallı bizler. Zenginlerin refah ve saadeti uğruna ıstıraplar çektik, ağladık. Çok ağladık. Günlerce gecelerce ağladık. Zenginlerin rahat yaşamaları uğruna günlerce inledik. Hemşire, bugün anladım ki; bizlerin bir lokma ekmeğe muhtaç olduğumuzu bile bile seslerini çıkarmayan ve yalnızca kendi hayat ve saadetleri için uğraşan insanlara hiç merhamet edilmez.*” (Moralizade, 2004: 111-112)

Yetime adlı kitabında yoksul kesimin sefaletini işleyen Vassaf Kadri, Mukaddime bölümünde eseri, “*Hayat-ı içtimaimizin en rakik serairinden bütün inceliklerinden vücut bulmuş bir fecai-i içtimaidir*” ifadeleriyle takdim eder. Yazar, toplumun yoksul kesimlerindeki sefaletin nedeni olarak, Necile'nin babasına yönelik eleştirileri vasıtasıyla toplumdaki duyarsızlığı gösterir. Alt tabaka insanların

sorunlarına eğilen yazarın eserinde odak noktaya taşıdığı Hüsrev Affan ve ailesinin sefaleti, siyasal göndermelerden uzak bir perspektifle verilir. Burada eleştiri okları, tamamen toplumsal yapı ve onun üst katmanında bulunan varlıklı kişilere yöneltilmiştir. Ali Raif Bey'in, bir "peri kızı" olarak nitelendirilen Feribe ile evlenmesi, Ali Raif Bey'in kızı olan Necile'yi şoke eder. Yaşlı babasının kendi yaşlarındaki bir genç kızla alelacele evlenmesi, zengin insanların düşkünlüklerini veren önemli göstergelerden biri olarak işlenir. *Kadınlar Komitesi*'nin bir devamı olan bu eserde, cinaî olayların paralelinde işlenen sosyal tema olarak yoksulluk ve buna bağlı olarak sefalet vardır. Verem hastası annesine süt alacak parası olmayan Hüsrev Affan, kör olmasına rağmen ney çalarak ekmek parası kazanmaktadır. Romanda hem Hüsrev'in ruhsal sıkıntılar yaşayan Necile ile evliliğe rızası hem de Feribe'nin yaşlı Ali Raif Bey'in evlilik teklifine olumlu karşılık vermesinin nedeni ailelerini sefaletten kurtarma isteğidir.

Ali Kemal'in siyasal, toplumsal ve sanatsal görüşlerini bir bütün olarak vermeye çalıştığı *Fetret*'i, otobiyografik bir eserdir. Romanda Selman Bey olarak yer alan Ali Kemal, İngiliz eşinden doğma Wilfred'i de Fetret olarak eserin başkahramanı yapar. Kurgunun zayıf olduğu bu eserde Fetret'in iki yıllık İstanbul izlenimlerinin bir panoramasıyla karşılaşırız. Babası tarafından "*nesl-i cedid*" (Ali Kemal, 2003: 67) olarak nitelendirilen Fetret ve arkadaşlarına Selman, yazar anlatıcıyı temsil eden karakter, memleketleri için çalışmaları ve ümitsizliğe kapılmamaları yönünde tavsiyelerde bulunur. Yazar, İngiltere'de doğan ve Fransa'da eğitimini tamamlayan Fetret'i Osmanlı'nın fetrette bulunduğu son dönemi için bir ümit ışığı olarak göstermeye çalışır. Çünkü o, memleketi aydınlatacak ümit ve terakki ışığının Batı'dan geleceğine inanmaktadır. Roman, Fetret'in hoşlandığı Seher'i bırakıp Fransa'ya doğru hareketiyle son bulur.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte önemli bir rol oynayan Celal Nuri, yazdığı romanlarla bir dönemin siyasi, düşünsel ve sosyal yapısını etkilemiştir. *Perviz* romanına pozitivist ve materyalist bir hava hâkim olmasına rağmen İslam ve Tanrı konusunda ılımlı bir terkinin peşindedir. Eser, Norveç'te Yan Mayn adındaki bir adada cereyan eden olayla fantastik bir mekândaki "*feveranlar, galeyanlar, heyecanlar*" ve "*buhranlar*" (Celal Nuri, 1332: 6) yüzünden toplumdan kaçan bir serserinin felsefi soruşturmalarıyla doludur.

1.3. Fantastik Temalar

Batılılaşma hikâyemizin bir yansıması olarak halkın değer yargılarının rasyonel temellerde yeniden yargılanması, batıl fikirlere ve hurafelere açık bir yaşam algısının dayattığı modern yaklaşım, fantastiği de bu bağlamda değerlendirmiş ve ötesine geçememiştir. Halkın gerçekle mitolojiyi karıştırması, olayların arkasındaki rasyonel nedenleri görmekten ziyade hep metafiziki yorumlara saplanması, Hüseyin Rahmi gibi sanatçılar açısından bulunmaz malzemeler sunmakla birlikte bizde fantastik edebiyatı da kısır bırakmıştır. Hüseyin Rahmi'nin fantastikle yapmak istediği şey, "*yüksek bir felsefeye*" çekmek istediği halkı kölelik ruhu aşıl原因anan inançlardan uzaklaştırmaktır (Moran, 2011: 128-129). Bu bağlamda fantastik tür,

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

başlı başına bir edebi tür olmaktan ziyade, bilinçsizce bir sınıflandırmanın kurbanı olarak görmezden gelinmiştir (Yonar, 2011: 240).

Hüseyin Rahmi'nin "*mu hale bir imkân şekli*" vermekle kurguladığı *Gulyabani*'de, halk arasında sıklıkla konuşulan fantastik olgulardan birine yer verilir. Mahalle karılarının kışın tandır başında toplanarak birbirlerine anlattıkları hikâyelerden biri olan Gulyabani, anlatıcı karakter olan Muhsine Hanım'ın başından geçen "*acayip ve müellim bir sergüzeşt*"ten ibarettir (Gürpınar, 2019: 25). Eserlerinde, halkın fazlasıyla ilgisini çeken hurafelere yer veren Hüseyin Rahmi, *Gulyabani*'de, ev sahiplerini kaçırmak için yapılmış korkutucu bir yaratığın köşkte oturanların üzerinde bıraktığı etkiyi güldürü öğeleri kullanarak işlemiştir. Yazar anlatıcı, halkın kuruntularını açığa çıkaracak etkili bir mesaj vermek için eserini korkunç (!) bir yaratık üzerine kurgulamıştır. Roman kahramanı Hasan, Gulyabani'yi silahla yaralayıp, elindeki sopayı düşürerek masal dünyasında yaşayan halkı, gerçeğin dünyasına çekmeye çalışmaktadır: "*Hayatınızı her lahzta tehdit eden facianın ne kadar nazirsiz bir müdhikeye tahavvül ettiğini görmek için dikkatle bakınız!*" (Gürpınar, 2019: 161)

Vassaf Kadri'nin *Gulyabani*'yi andıran fantastik romanı *Çarşamba Karısı*'nda bir mart sabahı kedilerin kavga sırasında çıkardıkları mırıltıları yanlışlıkla konuşma diye anlayan ve bundan kıyametin yakın zamanda kopacağına hükmeden konak sakinlerinin bu irrasyonel tutumları, Saadeddin Bey'i harekete geçirir. Konakta çalışan bir hizmetçiyi yüzüne maske taktırıp çarşafa sararak ona hortlak numarası yaptırır. Her gece Çarşamba karısını konakta gezdiren Saadeddin Bey, bu sayede geceleri odasına ziyafet gönderilmesini sağlar. Onlara gaipten haberler vereceğini ve kimsenin onu kandıramayacağını söyleyerek konaktakileri korkutan Saadeddin Bey, "*Genç kızlara istediği gibi zengin ve güzel koca bulurum. Borçlu olanlara borcunu her kaç altına baliğ ise ödetirim. Hastalara şifa veririm, dertililere deva ararım.*" (Moralızade, 1331: 68) diyerek onları kendine bağlar. Her gece konaktakileri odalarından çıkartmayarak sütnine denilen kadınla buluşan Saadeddin Bey'in foyasını konağın damadı çıkarır. Böylece "*Çarşamba Karısı*" namıyla halka yutturulan hortlak hikâyesinin aslının olmadığı verilmiş olur. Bu romanlar, halkın irrasyonel inançlarını sarsmaya yönelik kurgusal teşebbüsler olarak yazılmışlardır.

1.4. Türk Tarihi/Türk Dünyası

Parçalanmış bir imparatorluğu yeni bir ruhla diriltme çabasındaki aydın ve sanatçılar Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık gibi fikirlerle meşgul olmakla birlikte Türkçülüğe daha fazla rağbet göstereceklerdir. II. Mahmut döneminden 1918'e kadar devletin temel politikası olarak kabul edilen Osmanlılık, farklı etnisitelerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için çaba içine girmelerinden dolayı etkisini yavaş yavaş yitirmiştir. Bu durum, özellikle 1908'den itibaren Osmanlı aydınını Türklüğü önceleyen bir siyasal perspektife zorlamış, dolayısıyla milliyet anlayışı daha fazla taraftar bulmuştur. İlhamını Türk tarihinden alan romanların paralelinde Türk kimliğine uygun bir yönetim şeklinin arandığı görülmektedir. Bu arayış, hem şikâyet edilen sıkıntıları giderecek hem de geleceğin Türkiye'sini şekillendirecektir (Aktaş,

2019: 375). Okuyucularına Türklük ruhunu ve Türk tarihinin ihtişamını anlatan bu romanlarda seçilen kahramanlar, ideal Türk tipinin kurgusal metindeki yansımalarıdır.

Türklerin Moğollarla mücadelelerini anlatan *Kamer Sultan* romanında Ahmet Naci, Cengiz Han'la Can Beg'i karşı karşıya getirir. Türklerin batıya doğru harekete geçtiği bir süreçte Ertuğrul Gazi hanedanından Kamer Sultan'ı nikâhlamak isteyen Cengiz, buna muvaffak olamayınca tebdil-i kıyafet Altun Ovası'na gelir. Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman'ın "*Biz diyar-ı Rum'a adalet neşredeceğiz.*" (Ahmet Naci, 1330: 26) diyerek yöneldiği batı ülküsü, Türkistan'da yaşayan Türklerin sarı sancağıyla her yere gözyaşı götüren Cengiz karşısında savunmasız kalacağı endişesine yol açar. Birbirleriyle evlenmek için namus sözü veren Kamer Hatun ile Can Beg, Cengiz ordularına karşı Asya'da Türklüğün baki kalması için mücadele etmek niyetindedir. Kamer Sultan'la nikâhlamak için gönderdiği ulağın Cengiz'in ta kendisi olduğu anlaşılınca Kamer Sultan, onu kendisinden vazgeçirmek için çok uğraşır. Cengiz'in vazgeçmediğini anlayan Kamer Sultan, "*Sen bir serseriden başka bir şey değilsin.*", "*Sen Türklüğü şanlandırarak yerde, Türklüğü kara bulutlarla kaplatıyorsun.*" (Ahmet Naci, 1330: 89) diyerek hakaret eder. Roman, Cengiz'in kılıç mücadelesinde Can Beg'e yenilip kaçmasıyla son bulur.

Mehmet Nafi'nin *Kamer Sultan*'la aynı kurguya dayalı *Türk'ün Romani* 'nda kardeş Moğol halkının olumlu imajına karşılık Cengiz Han'ın kaprisli ve zalimane icraatları eleştirilmeye devam etmektedir. Bu romandaki en belirgin fark, Cengiz Han'ın Can Beg'le vuruşmasından sonra pencereden kaçıp Güney Türklerine savaş ilan ettiğini bir mektupla iletmesidir. Kamer Sultan'ın Can Beg'e sorduğu sorulardan anlaşılacaktır ki savaşın temel maksadı, Kamer Sultan'ın evlilik teklifini geri çevirmesi değil, İran ve Çin üzerine sefere gidecek olan Cengiz'in Güney Türklerini idaresi altına almasıdır. Savaşın akıbeti ise Can Beg'in fikrine göre büyük bir "*felaket*" olacaktır (Mehmet Nafi, 1332: 120). Roman savaşa hazırlık kurultayının toplanmasıyla nihayet bulur.

Aka Gündüz'ün IV. Mehmed'in yedi yaşında H.1058 (M.1648) tahta geçtiği ilk yılında Anadolu'da baş gösteren bir eşkıyalık hadisesini konu edindiği *Katircioğlu*'nda, halkın "*düşmanın savleti, devletin fetreti yetmezmiş gibi bir de Katircioğlu'nun zulmüne*" uğraması anlatılmıştır. Osmanlı mülkünde nizamın bozulması, İstanbul'da "*zevkin ziyafeti, ziyafetin zevki*"ni yaşayan ve "*bir atmaca arkasında saatlerce at süren acemi padişaha*" (Gündüz, 1332: 37) memleketin durumunu anlat(a)mayan saray bürokrasisinin trajik bir olayla anlatılması devrin durumunu gözler önüne serer. Bu yönetim boşluğundan faydalanan Katircioğlu, oğullarının kumandanlık ettiği firkalar vücuda getirerek gayrı resmî bir devlet oluşturmuş ve herkesi baskı ve zulümle sindirmeye ve soymaya azmetmiştir. Kendisini ikaz etmek isteyen halkı sindiren, üzerine orduyla gelen Ahmet Paşa gibi devlet görevlilerini işkenceyle öldüren Katircioğlu, sarayın zayıflığından faydalanarak kendini affettirmeyi başarır. İstanbul'da bizzat padişah tarafından karşılanarak taltif edilen Katircioğlu, bir süre İstanbul'da yaşadıkdan sonra sancak beyi olmak ister. Yenişehir'e Sancak beyi olarak atanıp orada kendine bir köşk

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

yaptıran Katırcıoğlu, yıllardır yaptığı baskın ve soygunlara bu kez de devlet adamı sıfatıyla devam eder.

Kahraman Türk Kızı'nda dönem romanlarının görmezden geldiği ülke gerçekliğinin konu edildiğini görmekteyiz. Romanın temel teması, Servet-i Fünun geleneğine bağlı olarak bir aşk ve evlilik hikâyesine dayansa da Osmanlı devletinin farklı cephelerdeki savaş koşullarını da ihmal etmemiştir. Komşu kızına âşık olan Vecdi'nin gönderdiği aşk mektuplarına şartlı cevap veren Vicdan, ondan bir fedakârlık beklemektedir. Buna itiraz etmeyen Vecdi'nin nikâhlandıktan sonra mutlu evlilik hayalleri kurarken Vicdan'ın aklı, vatanın düştüğü zor durumdadır. Nikâhlanmadan önceki mektuplaşma dönemlerinde, Vecdi'nin bedel karşılığı fiili askerlikten kurtulmasını eleştiren Vicdan'ın "*Bedele verdim, vazife-i vataniyemi ifa ettim diyorsun, heyhat, heyhat... Ne elim telakki... Ne aciz teselli...*" (Orhan Mithat, 1333: 38) biçimindeki ifadeleri, daha sonra bir şarta dönüşecektir. Evlenme merasiminden sonra Vicdan bu koşulu hatırlatınca, Vecdi de itiraz edemez ve Doğu cephesine gider. Kendisine evlenme teklifi yaptığında "*Vatanın bu güzel çiçeklerini müfteris düşmanların kirli nefesleriyle soldurmasına nasıl kail olacaksın?*" (Orhan Mithat, 1333: 44) diyerek onu cepheye gitmeye hazırlayan Vicdan'ın bu tutumuna sol omzu şarapnelden kopan Vecdi de Erzurum'dan "*din, vatan ve senin için ölüyorum.*" (Orhan Mithat, 1333: 48) diyerek karşılık verir.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarına rastlayan siyasal düşünce ve mücadele sürecinde İslamcılık, Osmanlıcılık gibi fikirlerin alternatifi olarak giderek güçlenen Türkçülük fikrinin işlendiği önemli eserlerden biri olan *Aydemir*'de, eldeki toprakların savunulmasının ötesinde Rus idaresinde kalan Türk ülkelerinin başka bir deyişle Turan ülkesinin diriliş öyküsü anlatılır. İstanbul'da yaşayan ve kalbi Türk dünyasının uyanışı için atan Demir, her ne kadar Osmanlı ülkesindeki problemlerden mustarip de burada Türklerin kendi topraklarının hâkimi olması nedeniyle gönlü rahattır. Onu asıl endişelendiren Rus asimilasyonu altında yaşayan ve her geçen gün benliklerinden uzaklaşma riski artan Orta Asya'daki kardeşlerinin durumudur. Demir'in büyük hükümdarlarla birlikte medeniyet ve din büyükleri yetiştirmiş atalarının "*varislerini uyandırmak, onlara hür, serbest, kavi, mesut bir istikbal emeli vermek*" (Tek, 2002: 18) ülküsüyle gittiği Orta Asya Türk yurdunda halkı uyandırıp örgütlemeye çalışmış, ocaklar ve okullar kurarak kalbi Türklük için çarpan idealist gençler yetiştirmiştir. İstanbul'dan ve sevdiği kadından çok uzaklarda tamamen idealleri için mücadele ederken hastalanan Demir, Semerkant'taki Türklerin Rus hükümetine karşı isyanında suçlu bulunarak on dört öğrencisiyle birlikte asılır. Demir'e koşmak için yola çıkan Hazin Hanım'ın tek tesellisi de Demir'in mezarının başında ettiği yemindir: "*Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım.*" (Tek, 2002: 129)

Türk tarihinin önemli kahramanlarından ilham alınarak yazılan *Timurlenk*'te Dündar Alp, adı geçen hükümdarın çizilen olumsuz imajını düzeltmek peşindedir. Timur'un tek amacının "*Türk birliğine hizmet*" olduğunu belirten yazar, Yıldırım Beyazıt'la arasındaki savaşın da "*bir yanlış anlama*"dan dolayı gerçekleştiğini yazar. Romanda Yıldırım'la girdiği savaşa değinmeyen ve Orta Asya'daki mücadeleleri, İran ve Hint üzerine yaptığı başarılı seferlerini konu edinen

yazara göre “*Şarkın Büyük Hakanı*” Timur’un Osmanlı’yla savaşı bir cerrahi ameliyata benzer. Yazarın eserin önsözünde ifade ettiği düşünceler, Timur hakkında edinilmiş önyargıları gidermeye yöneliktir: “*Timur, Osmanlı varlığını ameliyat masasına koydu. Fakat onu öldürmek için değil, hayatını kurtarmak için yalnızca bir kolunu kesti. Timur, Osmanlı bedeninden pek çok kanlar akıttı, fakat bu kanlar, kangren olmuş bir yaradan ameliyat sırasında dökülen kan ve irinden başka bir şey değildi. Timur, Osmanlı sinesinde birçok yaralar açtı, fakat bu yaraları, bir Osmanlı celladı olmak için değil, o saygın hayatı, o mukaddes varlığı kurtarmak için yaptı. Görevi sadece bir cerrahlıktı.*” (Alp, 2005: 6)

1.5. Savaş

Kâğıt sıkıntısı, sansür* ve hükümet baskısı, okuyucuların yaşanan moral bozukluğu ve maddi sıkıntılar nedeniyle kitap alışverişinden uzak durmaları, bu dönemde kitap üretimini azaltmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında roman alanında görülen kıtlık, var olanların da “*oldukça zayıf ve acemice*” olması (Koroğlu, 2010: 338-347), dönem romanının gerçek hayatla ilişkisini zayıflatmıştır. Eserlerin gerek tefrika edildiği süreçte gerekse yayınlandığı tarihte Osmanlı Devleti’ni sarsan Dünya Savaşı’nın işlenmemesi, yer verilen savaş detaylarının da daha önceki savaşlara dair olmasının sebebi, yazarların siyasal konulara yönelmedeki sakıncaları hissetmelerinde yatmaktadır.

Kâşif Dehri’nin karşılıklı mektuplaşmalar üzerine kurulu *Mazlume* adlı romanında Nevzat ve Nevvare arasında kalmış Vefa’nın ölümlerle neticelenen hayatı konu edilir. Dönem romanlarında sıklıkla görülen bu duygusal gerilimler dışında, romanın arka planında hep Balkan savaşlarındaki Dedeâğaç hatıraları vardır. Bulgar çetelerinin bağımsızlıklarını kazanmak için giriştikleri kanlı saldırılarda Vefa’nın ailesinin geçirdiği travma onları hep rahatsız edecektir. Romanın başlarında yapılan tasvirlerle geri çekilen Osmanlı ordusunun peşinde bıraktığı hazin tablolarla “*her sokaktan taşan galgala-yı feryat, yıldızlı semaya doğru yükselen dumanlar*”la (Kâşif Dehri, 1332: 5) şehrin her tarafında ölüm kol gezmekte ve “*haneler düşman çizmesi altında çığnayan kadınların feryadıyla*” çınlamaktadır (Kâşif Dehri, 1332: 7). Hilalin indirildiği bu topraklarda artık Müslüman Türk’e Anadolu’ya kaçmaktan başka seçenek kalmamaktadır.

Mev’ut Hüküm’de psikolojik problemleri olan Sara ile Avrupa’da iyi bir tıp eğitimi almış Kasım Şinasi’nin aşkını konu edinen Halide Edip, Edirne’nin işgali

* Türkiye’de basınla ilgili ilk “Nizamname” Abdülaziz devrinde Fransa’dan örnek alınarak yayınlanmış olmasına rağmen, basın yayın üzerindeki denetim, II. Meşrutiyet devrinde (Temmuz 1909) çıkarılan başka bir nizamname ve *Encümen-i Teftiş ve Muayene* adlı kurumun tasarruflarıyla daha baskıcı bir nitelik kazanır. Namık Kemal gibi yazarların kitapları ve eser içerikleri yetmemiş gibi kelimelerin (deli, yıldız, siyem, saye, burun, tepe...) de sansüre uğradığı görülmektedir. (Bkz: Cevdet Kudret, *Abdülhamit Devrinde Sansür*.) Siyasi içeriği olmayan sözcüklerin bile kitabı toplatmaya yettiği bu dönemden sonra da sansür olanca hızıyla devam edecektir. II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinin ardından Meşrutî yönetimin de sağladığı imkânlarla 1918 yılına kadar geçen süreçte adeta bir yayın patlaması yaşanmış ve yayımlanan gazete ve dergi sayısı 918’e ulaşmıştır. Fakat bu özgürlük uzun sürmemiş ve çok kısa bir süre sonra yeniden “yoğun bir baskı rejimine” doğru gidildiği görülmüştür. Bkz: Mustafa Özbey, Hülya Baykal, Tan Baykal, *Basın Yönetiminde Sansür*, Minel Yayın, Ankara 2016.

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

ve tekrar geri alınmasını sadece Kasım'ın bir askeri doktor olarak uzaklaşması bağlamında kullanır. Savaş ve savaş mağdurları, romanın bir yerinde Kasım'ın iş ortağı Kami vasıtasıyla işlettikleri dispanser, doğumevi ve muayenehaneyi bir hastaneye dönüştürmenin gerekçesi olarak dile getirilir. Balkan savaşları nedeniyle “birçok yaralı, hasta ve göçmen”in (Adıvar, 1976: 192) İstanbul'a gelmesi ve yerleşecek yer bulamaması onları böyle bir hastane kurmaya zorlamaktadır. Kasım'ın askerde bulunduğu dönemde eşi Sara ile ablası Behire'nin kıskançlıkları Doktor Kami üzerinden bir öç almaya dönüşecektir. Behire'den küçük olmasına rağmen ondan altı yıl önce evlenen Sara'yı kıskanan Behire, Sara'nın Kami ile aşk yaşadığını ima eden bir mektupla askerden eve dönme hazırlıkları yapan Kasım'ı tahrik eder. Mesleğine ve tıp etiğine sıkı sıkıya bağlı olan, yoksullara bedava sağlık hizmeti sunan Kasım, eve döndüğünde uykudayken Sara'nın vücuduna yüksek miktarda morfin enjekte ederek onu öldürecektir.

1.6. Dedektif Romanları

Kent merkezli modern yaşamın karmaşık ilişkilerini eksen alan dedektif romanları, suç ve cinayet gibi olgularla biçimlenir. Ahlak ve yasanın ihlaliyle tanımlanan suç ve suçlu profilleri, bir tarafıyla toplumsal normlar, diğer tarafıyla devlet düzenini tehdit edecek bir içerik kazandığından okuyucunun dikkatini kolaylıkla çekmektedir. Edgar Allen Poe'nun *Mor Sokağı Cinayeti*'yle edebiyat dünyasında kendine yer açan (Şahin, 2017: 11) dedektif romanları, okuyucuda uyandırdığı merak duygusuyla kurgusal metnin etkisini artırmaktadır. Olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisinin rasyonel temellere dayanması, bilimsel verilerin daha sık kullanılması ve karakterlerin canlılığı gibi faktörlerle roman dünyasında önemli bir yeri olan bu eserler, toplumsal çevre ve bireysel psikolojiyi de hesaba katmasıyla roman türüne farklı bir boyut kazandırmıştır.

Tanzimat'ın ilk dönemindeki romanlar gibi iyi ve kötü olmak üzere bizzat yazar tarafından işaret edilen iki karakterin mücadelesine dayanan polisiye romanlarda başat unsur, zıtlıktır. Sınırları oldukça belirgin olan bu karakter şemasında başkahramanın birinci özelliği, eğitilmiş ve modern bir kişi olmaktır. Osmanlı-Türk polisiye romanlarının kültürel, ekonomik ve sosyal farklılıkları, toplumun ötekileştirilmiş yoksul kesimlerini konu edinirken aynı zamanda hem ahlaki olamı gösterme hem de “örnek yurttaş” yaratma konusunda yol gösterici olma özelliği de taşımaktadır (Şahin, 2017: 181-183).

Poe'nun etkisiyle başlayan akımın etkilediği Osmanlı yazarlarından Vassaf Kadri, okuyucularına “*milli ve cinai bir roman*” (Moralızade, 1330: 2) olarak tanıttığı bu romanda, II. Meşrutiyetten önce İstanbul'da, bir araya gelen dokuz kişilik bir katiller şebekesinin faaliyetlerine yer verir. Fakir, kimsesiz kızları kaçıran zengin ihtiyarlarla evlendiren ve bu ihtiyarların yakınlarını öldürerek servet sahibi olan şebekeyi sevgilisi öldürülen genç bir kız adalete teslim eder (Özdemir, 2008: 58). Bekçi Kerim Ağa'nın tanık olduğu Affan Besim cinayetiyle başlayan roman, katiller şebekesiyle birlikte iş çevirdikten sonra onları ele veren Fahire'nin ortadan kaybolmasıyla son bulur. Bu romanda olay örgüsü bir cinayet şebekesinin faaliyetleri üzerine bina edildiği halde II. Abdülhamit döneminin eleştirisinden

çekinilmemiştir. II. Abdülhamit, “*insanların köpek derecesine indirilmiş olduğu*” ve “*bütün bir payitaht ahalisi, kanunsuz, himayesiz ve o nisbette tehlikeli*” bu devrin tek sorumlusu olarak gösterilir (Moralızade, 1330: 2).

Hırsız Feneri'nin devamı olan *Kadınlar Komitesi*'nde, eski sevdiği öldürülen ve ikinci evliliğin gerçekleşeceği düğün de sabote edilerek mutluluğu engellenen Necile, kendisine bütün bu kötülükleri yapan çeteyi ortaya çıkarmak için harekete geçer. Fakir, kimsesiz, güzel ve terbiye edilebilir kızları, türlü oyunlarla kandırıp zengin ve yaşlı kişilerle evlendiren ve böylece onların servetlerini elde etmeye çalışan bir komitenin lideri olan Fahriye, türlü entrikalarla ve işlediği cinayetlerle zengin olmuştur. Eski aşkı olan Sırrı'yı ve onun kız kardeşi Necile'yi mutluluktan mahrum etmek için faaliyete geçer ve Necile'nin ailesini ortadan kaldırmaya çalışırken yakayı ele verir.

Yetime'nin Zeyli olup “*Dünyanın en müthiş, en feci, en merakaver romanı*” serlevhasıyla yayınlanan *Meçhul Konak*'ta Necile, başına gelen bütün felaketlerin sorumlusu olan çeteyi çökertmek için tek başına hareket eder ve kurnazca uyguladığı planla Kabil Efendi, Safer Selim ve diğer arkadaşlarını yakalatmayı başarır. Affan'la evlenmeye vasil olan, Yetime'yi duçar olduğu kötü yaşamdan kurtaran Necile, bu çeteyi çökertmek için buldukları konağa hizmetçi olarak girip onları sarhoş bir haldeyken yakalatır (Moralızade, 1331b: 311). Bu dedektiflik romanında Necile'nin başarısı, tersinden bir okumayla dönem zaptiyesinin ve tüm devlet kurumlarının hantal yapısının bir eleştirisidir. Zira genç kızları ve kadınları kaçıran, zengin erkeklerle evlendiren, onları fırsatını bulup yok eden bir çetenin elini kolunu sallaya sallaya bu faaliyetlerine devam etmesi ve Necile gibi bir genç kızın gayretleriyle çökertilmesinin başkaca bir izahı yoktur.

Aşk Entrikaları'nda Şarl Moroz adlı bir ressam, asilzade olmadığı için kızını vermek istemeyen Rubine'ni pişman ettirerek Emmileyn'e kavuşur. Onları düzmece bir senaryoyla önce ormana kaçırıp sonra arkadaşının şatosunda bir süreliğine alıkoyan ressam, onlara kendisini zengin bir soylu gibi gösterip evliliğe razı eder. Burada evliliği sağlayan unsur, onları fidyeye karşılığında kaçırdıktan sonra affetmesi ve olduğundan daha zengin görünmesidir (Adil, 1331: 60-63). Dolayısıyla paranın ve iktidarın insanın en mutena duygusu olan aşka bile tesirini göstererek bir toplumsal eleştiriye kapı araladığı söylenebilir. Fazlaca abartılı bir kurguya sahip olan bu romanda mekân, Avrupa'da bir kenttir.

Dedesinden kalma vasiyet mektubunda işaret edilen defineyi bulmak için Hindistan'dan Akdeniz'deki bir adaya süren yolculuğu konu edinen *Kızıl Köşk* romanında Ali Ekber, babasının defineyi bulmak için atılacağı macerada tehlikeli şeylere maruz kalacağını bildirmesiyle heyecana kapılır. Babasının “*sebatkâr, cesur ve metin*” (Sudi, 1330: 28) olması yönünde ettiği telkinlerle yola çıkan Ali Ekber, nihayetinde defineyi bulmaya muvaffak olur. Akdeniz'in bir küçük adasında bulunduğu defineyle kızıl renkli bir köşk yaptıran roman kahramanı, evlenmiş ve çocuklarıyla birlikte bu talihli hayatın keyfini sürmektedir. Masal havasında yazılan bu eserde, yoksul insanların hayallerini süsleyen define teması ve maceranın sonunda zengin ve mutlu olma durumu, okurların içinde buldukları sosyal sıkıntıların şiddetini minimize etmede gösterdiği fayda açısından dikkate değerdir.

1.7. Siyasal Konular

Tanzimat'la birlikte ülke gündemine ağırlığını koyan değişim fikri, toplumun dönüşümünden ziyade yönetim sistemine etkileriyle daha netameli bir konu haline gelmiştir. Mutlak iktidarın kendi yetkilerini devretmek veya paylaşmak istememesi, bu yönetimle birlikte nüfuz elde eden bürokrasinin Batılılaşmaya cephe alması yüzünden siyasal sorunlar, gerek dönem aydınını gerek yazarlarını farklı tepkiler veremeye zorlamıştır. Basının yoğun bir sansüre* uğramasından dolayı II. Abdülhamit döneminde dile getirilemeyen siyasal düşüncelerin daha sonraki dönemlerde romanlara konu edildiğini görürüz. Tahttan indirildiği ve ülke yönetimine herhangi bir etkisi olmadığı halde Birinci Dünya Savaşı yıllarında yayınlanan romanlarda da sıkça eleştirilen II. Abdülhamit'in, dönem romanlarına yansıyan tek siyasal tema olması düşündürücüdür. Zira romanlarda işlenen tüm yapısal bozuklukların, toplumsal huzursuzlukların müsebbibi olarak II. Abdülhamit gösterilmiştir.

Vassaf Kadri, eserlerinde toplumsal duyarsızlığı natüralist bir dikkatle anlatmıştır. Özellikle toplumun kalburüstü sayılan zengin kesiminin kendi zevk ve eğlencesinden başka bir şey düşünmemesi, hatta sefalet içinde yaşayan insanları kendi menfaatleri uğrunda kullanması yer alır. Böylece kendilerini herhangi bir şekilde kullandırmak istemeyen, zor şartlarda yaşam mücadelesi veren insanlarla rahat yaşayanlar arasında bir çatışma ortaya çıkar. *Hırsız Feneri* ve onun zeyli olarak yazılan *Kadınlar Komitesi*, *Melekper*, *Şimal Rüzgârı* ve *Safiye* adlı romanları, bu çatışmanın en çok öne çıktığı eserlerdir (Özdemir, 2008: 17). Vassaf Kadri'nin 1909-1917 yılları arasında yayımlanan eserlerine topluca baktığımızda, eserlerde iki farklı muhtevanın olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi, II. Meşrutiyetin ilanıyla yazmaya başladığı tiyatro eserlerindeki Sultan II. Abdülhamit aleyhtarlığıdır. Hatta toplumsal fayda temin etme düşüncesinin olmadığı polisiye roman serisi de Abdülhamit'in türe olan ilgisi düşünüldüncü bu kısma dâhil edilebilir. Buna göre, dört tiyatro eseri, on kitaplık polisiye roman serisi, *Melekper*, *Ölüm Habercileri* adlı romanları yönetim kadrosuyla birlikte II. Abdülhamit aleyhtarlığıyla açıklanabilir. İkincisi ise, 1914 yılında yayımlanan birkaç eseri -*Safiye*, *Hırsız Feneri*, *Kadınlar Komitesi*- ve daha sonraki eserlerinde görülen sosyal ve millî muhtevadır. Bu dönemde yazdığı eserlerinde ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi durumu yansıtmıştır (Özdemir, 2008: 141).

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra aleyhte yazılan kitaplardan biri olan *Ölüm Habercileri* romanında Vassaf Kadri, alt başlık olarak "*Kızıl Sultan*" başlığını kullanmıştır. Roman boyunca Sultan'ı korkak, uğursuz, gaddar, acımasız, kurnaz ve şeytan fikirli olarak tasvir etmekten çekinmeyen yazar, Ruslara karşı alınan mağlubiyetin faturasını da ona çıkarır. Rus ordusu karşısında mukavemette bulunacak kumandanların ahlakını bozmakla suçlanan Abdülhamit, onları "*lakayt alıştırma*" için elinden gelen her şeyi yapmakla suçlanır (Moralızade, 1330a: 66). Daha önceleri bir hırsız şebekesiyken Rus yenilgisinden sonra siyasi bir renge bürünen "*Ölüm Habercileri*" adlı bir gizli teşkilatın II.

Abdülhamit’le mücadelelerini anlatan romanda çete üyeleri, “*Herkesin aşiyane-i saadetini taht-ı tabuta, hak-i pak-i vatani bir harabezara tahvil eden*” (Moralizade, 1330: 3) hükümdarı devirmenin yollarını arayacak, çeşitli entrikalara girişecek, fakat hiçbirinde muvaffak olamayacaktır. Gizli teşkilatın abartılı ifadelerle tasvir ettiği Sultan’ın büyük mevkilere getirdiği “*ciğeri beş para etmez*” kişiler sayesinde kurduğu korku düzeninde, ahalinin aç kalmasına aldırmadığına ya da savaştan kaçıp İstanbul’a kadar ulaşmış muhacirlere yönelik hiçbir merhametinin bulunmadığına özellikle değinilmiştir: “*Oh, dedi. Şimdi maksadıma nail oldum... Millet aç ve sefil; sefalet ve musibetten başka hiçbir şey düşünecek halde değil!.. Millet mahkûm... Ben onların hâkim-i mutlakı!..*” (Moralizade, 1330: 11). Dolayısıyla II. Abdülhamit, halkının içinde bulunduğu sefaletin farkında olduğu halde kendi saltanatının devamından başka bir şeyle ilgilenmeyen bencil bir kişilik olarak tasvir edilir.

Her edebiyat eserinin bir sosyal olay olduğunu söyleyen Lanson, bu bağlamda edebi eseri fertle toplum arasında bir bildirişim vasıtası olarak tanımlar (Lanson, 2017: 29). Edebi eserle yaşadığı devrin toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik gerçeklerinin karşılıklı ilişkisini sağlayan bu yaklaşım, her zaman normal seyrinde yürümez. Yaptığımız bu incelemede de görüleceği gibi dönem yaşamında fazlasıyla hissedilen Dünya Savaşı’nın konu edilmemesi, etkileri itibariyle tarih sahnesini terk etmiş II. Abdülhamit gibi siyasal figürlerin işlenmesi, edebiyatla toplum arasındaki bildirişimin eksik kaldığının somut göstergesidir.

Sonuç

Yazarların, yaşadıkları devrin sosyoekonomik ve sosyopolitik problemlerini sığağı sığağına yazmama gibi bir çekinceleri olsa gerek. Birinci Dünya Savaşı’nın bütün şiddetiyle yaşandığı yıllarda yazarlar tarafından konu edilmemesinin, kahramanların ağızından en azından böyle bir savaşın olduğundan okuyucunun haberdar edilmemesinin başka bir izahı bulunmamaktadır. Aynı süreçte Rus yazarların savaşı yaşayarak yazmalarına karşın Türk yazarların savaşı eserlerine konu edinmekten kaçınmaları, çok düşündürücüdür. İstanbul’daki sosyal yaşam, aşk ve evlilik ilişkileri verilirken sanki büsbütün başka bir âlemde yaşanıyor gibi bir havanın verilmesi bilinçli veya bilinçsiz bir tercihin sonucudur. Sanki hiç seferberlik ilan edilmemiş gibi delikanlıların güzel kızlar peşinde koşması, genç kızların uygun talipler araması, bu dönem romanlarının hâkim temasıdır. Burada bir şeyi hatırlatmadan geçmemek gerekir. O da romanların tefrika edildiği süreçle kitap halinde yayımlandıkları yılların farklı olması gerçeğidir. Romanın tefrika edildiği süreçte savaşın kendini hissettirmemesi, romana sızması makul iken savaş döneminde yazılan romanların da kendinden önceki yazarları izlemesi dolayısıyla bireysel temalara yönelmesi bizi bu kaniya itmiştir. II. Abdülhamit devrinin baskılarını anlatmada fazlasıyla bonkör olan yazarların Osmanlı devletini savaşa taşıyan iktidar veya bu savaştaki cephelerde gerçekleşen mücadeleler hakkında sessiz kalması dikkat çekicidir. Halide Edip’in *Mev’ut Hüküm*’deki Kasım’ın askeri hekim olarak bir süre Edirne’de bulunması, sadece aşk acısını ve hasretini daha iyi duyumsatmak için bulunmuş bir roman hilesi gibi görünmektedir. Savaş burada yakıcı etkisini hissettirmeden bahsedilen bir detaydan ibarettir. Dolayısıyla roman

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yayınlanan Türk Romanlarının Tematik Haritası

tarahimizde Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda edebiyatı ve özellikle romanları etkilememesi yaşanan trajediler bakımından özellikle dikkat çekicidir. Bu sadece yazarların duyarsızlığıyla izah edilecek bir durum olmanın çok ötesindedir.

KAYNAKÇA

- Adivar, H. E. (1976). *Mev'ut Hüküm*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Ahmet Naci. (1330). *Kamer Sultan*. İstanbul: Meşrutiyet Kütüphanesi.
- Ahmet Reşat. (1331). *Altun Kuvveti*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Aka, G. (1332). *Katircioğlu*. İstanbul: Mecmua Kütüphanesi.
- Aktaş, Ş. (2019). Milli Edebiyat Dönemi (1911-1923). *Türk Edebiyatı Tarihi 3*. İzmir: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ali Kemal. (2003). *Fetret*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ali Sami. (1331). *Karagöz Beyoğlu'nda*. İstanbul: Asr Kütüphanesi.
- Ali Sami. (1331a). *Karagöz Yataкта*. İstanbul: Asr Kütüphanesi.
- Alp, D. (2005). *Timurlenk*. İstanbul: Evreca Publishing.
- Bilkan, A. F. - Çakır, Ö. (2006). *Harp Mecmuası*. İstanbul: Kaynak Kitaplığı.
- Celal Nuri. (1918). *Merhume*. İstanbul: Efkâr-ı Cedide Kütüphanesi.
- Celal Nuri. (1917). *Ölmeyen*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Celal Nuri. (1332). *Perviz*. İstanbul: Zarafet Matbaası.
- Cevdet Kudret. (1977). *Abdülhamit Devrinde Sansür*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Gündüz, O. (2013). *İkinci Meşrutiyet Romanı 1908-1918*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2019). *Gulyabani*. İstanbul: Can Yayınları.
- İzzet Melih. (1915). *Sermed*. İstanbul: Sabah Matbaası.
- İzzet Melih. (1331). *Tezad*. İstanbul: Sabah Matbaası.
- Kalemlı, H. (2018). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Sansür Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*. Erzurum. ss.509-538
- Kâşif Dehri. (1332). *Mazlume*. İstanbul: İtimad Kütüphanesi.
- Körođlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lanson, G. (2017). *Edebiyat Tarihinde Usul*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Mehmet Nafi. (1332). *Türk'ün Romanı*. İstanbul: Meşrutiyet Kütüphanesi.
- Mehmet Rauf. (2017). *Genç Kız Kalbi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Moran, B. (2011). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nazmi Fuad. (1330). *Bedia*. İstanbul: Tevsi-i Tabaat Matbaası.
- Özdemir, M. (2008). *Moralızade Vassaf Kadri'nin Hayatı Sanatı Eserleri*. Erciyes Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış YL Tezi.
- Moralızade Vassaf Kadri. (1331). *Çarşamba Karısı*. İstanbul: Mesai Matbaası.
- Moralızade Vassaf Kadri. (1330). *Hırsız Feneri*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Moralızade Vassaf Kadri. (2004). *Kadınlar Komitesi*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Moralızade Vassaf Kadri. (1331b). *Meçhul Konak*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Moralızade Vassaf Kadri. (1330a). *Ölüm Habercileri*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.

- Moralizade Vassaf Kadri. (1331b). *Yetime*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Mustafa K. (2012). *Celal Nuri İleri'nin Romanları*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Orhan Mithat. (1334). *Genç ve Güzel*. İstanbul: Kütüphane-i Sûdi.
- Orhan Mithat. (1333). *Kahraman Türk Kızı*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Özbey, M., Baykal, H. ve Baykal, T. (2016). *Basın Yönetiminde Sansür*. Ankara: Minel Yayın.
- R. Adil. (1331). *Aşk Entrikaları*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- S(üleyman) S(ûdi). (1330). *Kızıl Köşk*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Seval Ş. (2017). *Cinai Meseleler Osmanlı-Türk Polisiye Edebiyatında Biçim ve İdeoloji (1884-1928)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tek, M. F. (2002). *Aydemir*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Törenek, M. (1999). *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ulu, Y. S. (2018). İkinci Meşrutiyet Dönemi Romanlarında Kimlik İnşasının Mekândaki Görünümü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 17 (3). ss.894-915
- Yonar, G. (2011). *Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.